

Hans Liman

REGISTERBLAD
1986-04-14

RIKSINTRESSANT NATURMILJÖ, ÖSTERGÖTLANDS LÄN

Nr NRO 050 68, ÖSTERGÖTLANDS SKÄRGÅRD

NORRKÖPINGS, SÖDERKÖPINGS OCH VALDEMARSVIKS KOMMUNER

KARTA: 7H NV, 8H SV SO, MITTPUNKT: 8H 2c AREAL: ca 90 000 ha
8H NV NO, 8G NO

NATURGEOGRAFISK REGION: 25 c Östersjökusten med skärgårdar, Sörmlands och norra Götalands skärgårdar. Region IV Egentliga Östersjön.

INTRESSEASPEKTER: E, G, B, K, O, L, Z, M, F

URVALSKRITERIER: A, C, D

VÄRDEOMDÖME: Den vidsträckta och finskurna Östgötaskärgården med sin mångfald av naturmiljöer, med flera sällsynta och hotade arter, är en helt unik miljö av utomordentligt stort naturvärde och synnerligen skyddsvärd.

OMRÅDETS HUVUDDRAG: Skärgårdarna i Östersjön är unika. Några egentliga motsvarigheter finns inte. De utgör en säregen blandning av land och hav. Här ligger tusen och åter tusen öar, holmar, skär och kobbar. Öar som rest sig ur havet efter det att inlandsisen smält bort för ca 10 000 år sedan. Grund har stuckit upp och blivit till kobbar och skär. Många av de större öarna har under tidernas lopp vuxit samman med fastlandet. Vikar och sund har grundats upp och är numera be vuxna med vassar. Nya grund och kobbar sticker upp, även om landhöjningen idag är obetydlig; i södra Östersjöns skärgårdar rör det sig kanske om ett par millimeter per år.

Den del av Östersjöns skärgårdar, som faller inom Östergötlands län, brukar delas upp från norr mot söder i: Jonsbergs skärgård, vidare S:t Anna, Gryt och längst i söder den nordligaste delen av Tjusts skärgård. I nordsydlig riktning blir det en sträcka på ungefär 6,5 mil och i väst-östlig ca 2,5 mil.

Varje skärgård har sin egen karaktär. Jonsberg i norr utmärks av barrskogsbevuxna öar och holmar, så även stora delar av Gryt, där öarna har en särskilt karg och bergig prägel. S:t Anna, som ligger mitt emellan, skiljer sig i flera avseenden. Här finner man en mer lummig skärgård med ädellövskogar som breder ut sig framför allt kring de större gårdarna i de inre delarna.

Skärgården brukar indelas i inner-, mellan- och ytterskärgård. Tydligast framträder de olika zonerna i S:t Anna, där skärgården har sin största sträckning i väst-östlig riktning. Längs i söder är zonerna kraftigt sammandragna och i området norr om Valdemarsviken går de i det närmaste helt samman.

Innerskärsgården utgörs, som namnet antyder, av de inre och kustnära delarna. Här ligger de större öarna. Dessa är till övervägande del barrskogsbevuxna. På ett flertal öar och holmar påträffas närmast urskogslignande trädbestånd, främst av tall. Många av dessa öar utgör häckningsmiljöer för rovfåglar. Utmärkande för innerskärsgårdens öar är också det ofta rika inslaget av ädellövskog, särskilt ekskog. I de öppna och välhävade hagmarkerna växer bl a Adam och Eva, mandelblomma, gullviva och andra för innerskärsgården karaktäristiska arter. Även lundar och rester av lövängar kan spåras med inslag av såväl ek, hassel som lind. Inte sällan bär lindarna spår av tidigare hamling.

Ädellövskogen uppvisar en särskilt rik flora med arter såsom vårärt, tandrot, ormbär, blåsippa, hässlebrodd, lundslok, tvåblad, ramslök m fl. I ett väst-östligt stråk, som sträcker sig från ungefär Eknön i Slätbaken och utemot Äspholm finns ett antal öar och holmar som är bevuxna med lindskog. Öster om Risö i S:t Anna märks ett stråk med öar som har ett rikt ekinslag.

I innerskärsgården ligger även de viktigaste odlingsmarkerna. De återfinns i dalgångar och sänkor med god jord, ofta i direkt anslutning till ädellövskogen. I de flesta fall finns en kantzon med ek kring odlingarna. Mindre odlingar förekommer även en bit ut i mellanskärsgården. Ett stort antal av dessa små åkerlyckor är numera igenlagda och stadda i igenväxning. Stengärdesgårdar och rösen vittnar idag om gångna tiders odlarmödor.

I nordligaste Gryt och södra S:t Anna finns ett antal urkalkstensöar. På dessa öar är floran särskilt rik.

Karaktäristiskt för innerskärsgården är de många grunda och skyddade vikarna och fjärdarna. Dessa är ofta tillhåll för rastande och sträckande sjöfåglar, främst vigg och andra andfåglar. I vassrika vikar förekommer även skäggdopping, knölsvan och sothöna. Några av de mer betydande fjärdarna är Licknevarpefjärden, Kattedalsfjärden, Sandfjärden, Utsätters- och Ramnöfjärdarna. Innanför dessa fjärdar och vassrika vikar påträffas strandängar som uppvisar en typisk zonerings av vegetationen.

Nästan fjordliknande är de vikar som skär djupt in i fastlandet, främst Valdemarsviken men även Slätbaken, vid vilka förkastningsbranterna reser sig lodräta utmed vissa avsnitt.

Mellanskärsgården bildar en bred zon, särskilt tydlig i S:t Anna och norra Gryt. Det mest utmärkande för denna del av skärsgården är det stora antalet mindre öar och holmar som ofta bildar arkipelager. I skydd av dessa häckar bl.a. svärta liksom ejder en av de mest utpräglade skärgårdsfåglarna. Mellan de mer eller mindre sammanhängande ögrupperna ligger stora och öppna fjärdar. Öarna domineras av en karg och mager hållmarkstallskog med övervägande ris- och lasmhällen. På de större öarna förekommer, liksom i innerskärsgården, inslag av ädellövskog med lundvegetation.

Längre ut i mellanskärsgården omväxlar tallskogsbbevuxna öar med relativt kala skär som till största delen utgörs av en klippvegetation. Vissa skär kan vara kraftigt enbuskbevuxna. En sådan arkipelag av enbuskskär finns söder om Aspöja i S:t Anna.

I övergången till ytterskärsgården ligger en vegetationszon, som brukar benämnas björkskärszon. Denna är i den östgötska skärsgården inte lika utpräglad och tydlig som i t.ex. Stockholms skärsgård. I ett område söder och sydost om Aspöja återfinns de mest typiskt utbildade björkskären. Dessa skär är bergiga och utgörs av kala hållar som avbryts av björkbevuxna myrsvackor, s.k. gropmyrar. Bottensikten i dessa miniatyrmyrar är desamma som i mossar. Här

växer bl a tuvull, kråkbär, hjortron samt hönsbär. Den sistnämnda arten är i huvudsak nordlig, men förekommer även i den sydvästra delen av landet samt i Östersjöns skärgårdar. I skärgårdsområdet är hönsbäret intimt knutet till björkskärzonen.

Utanför de yttersta barrskogsöarna och björkskären vidtar ytterskärgården med sina kala skär, kobbar och hällar. Det som framförallt utmärker detta område är en mängd fågelgödslade skär - fågelskär. Här häckar en rad olika fågelarter, främst vitfågel. Flera vadarfåglar märks här, bl a roskarl. Skröntarna, tobisgrissla och tordmule förekommer sällsynt och på ett antal skär påträffas labb.

Fåglarnas kväverika spillning har gett upphov till en speciell och artrik flora. Vanliga arter är strandbaldersbrå, gräslök, kustvänderot, gul fetknopp, kärleksört och stymorsviol. Av särskilt intresse är klibblimmen, som har en stark koncentration i S:t Annas finskurna ytterskärgård. Intressanta är även vejde och dansk skörbjuggsört.

Det är främst i ytterskärgården som man blir påmind om att skärgården är ett verk av inlandsisen. De kala skären och kobbarna uppvisar tydliga s.k. stöt- och läsidor.

Allra längst ut sticker små hällar och bådor upp, ständigt överspolade av vågor och bränningar. Här ligger gräsälarnas land.

Den ovanstående områdesbeskrivningen är en nedkortad version av den allmänbeskrivning av Östergötlands skärgård som finns i "Botanisk inventering av Östergötlands skärgård".

En närmare beskrivning av de värdefullaste delarna i Östgötaskärgården återfinns i naturvårdsplanen för länet publicerad i boken "Natur- och Kulturmiljöer i Östergötland".

FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR ATT OMRÅDETS NATURVÄRDEN SKALL

BIBEHÅLLAS: De värdefullaste naturområdena i skärgården finns redovisade i naturvårdsplanen. För var och ett av dessa finns angivet under vilka förutsättningar som naturvärdena kommer att bestå.

Naturresevatnen sköts enligt skötselplaner.

PLANERING OCH SÄKERSTÄLLANDE: Länsstyrelsens naturvårdsplan 1983:

Norrköpings kommun nr N 75-93.

Söderköpings kommun nr N 20, 21, 24-97.

Valdemarsviks kommun nr N 15, 17-58. Naturvärdesklass I, II och III.

I skärgården finns drygt 20 naturresevat och mer än 50 fågelskyddsområden. Huvuddelen av dessa ingår även i Natura 2000.

OMRÅDET BERÖR RIKSINTRESSANT KULTURMILJÖ: nr KE 63

Korpetorp-Lönshuvud, KE 68 Skällvik-Stegeborg, KE 69 Thorönsborgs herrgård, KE 70

Vänsö, KE 71 Engelholm, KE 76 Björkskär, KE 77 Häradskär, KE 78 Kättilö, KE 79

Fångö, KE 80 Kråkmarö, KE 81 Bondekrok, KE 82 Harstena fiskläge.

OMRÅDET BERÖR RIKSINTRESSANT FRILUFTSMILJÖ: FE 7 Östergötlands skärgård.

OMRÅDET INGÅR ÄVEN I: Västerviks och Oskarshamns kommuner, Kalmar län; Nyköpings och Oxelösunds kommuner, Södermanlands län.

REFERENSER: Länsstyrelsen i Östergötlands län Natur: och kulturmiljöer i Östergötland. - Linköping 1983.

Gustafsson., L-Å Botanisk inventering av Östergötlands skärgård. Utgiven av länsstyrelsen i Östergötlands län. - Linköping 1983.